

Ιστορίες της Ξενιτιάς, μέσα από την τέχνη

Η τέχνη αποτέλεσε διαχρονικά μέσο έκφρασης των κοινωνικών φαινομένων, των πολιτικών σκέψεων και των συναισθημάτων, σε κάθε εποχή.

Το φαινόμενο της μετανάστευσης των Ελλήνων προς το εξωτερικό, αποτυπώθηκε έντονα τόσο στην κινηματογραφική όσο και στη μουσική παραγωγή της εποχής. Η παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών που έχουν ως θέμα τους Έλληνες μετανάστες ξεκινά στις αρχές της δεκαετίας του '60. Μέχρι τότε, η σχέση του κινηματογράφου με το θέμα της μετανάστευσης ήταν περιορισμένη. Τα θέματα κοινωνικού και πολιτικού προβληματισμού δεν αποτελούσαν αντικείμενο ενδιαφέροντος, καθώς οι θεατές προτιμούσαν να παρακολουθούν ταινίες με διασκεδαστική πλοκή. Η όποια ενασχόληση με το θέμα της μετανάστευσης περιοριζόταν στην κωμική προβολή του μοτίβου του πλούσιου και επιτυχημένου συγγενή, που επιστρέφει στην πατρίδα του από την Αμερική και παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της πλοκής (χαρακτηριστικό παράδειγμα η «Θεία από το Σικάγο» του Αλέκου Σακελλάριου, του 1957).

Κατά τη δεκαετία του '60 οι ταινίες που έχουν ως αναφορά το θέμα της μετανάστευσης γίνονται οι πλέον πολυάριθμες από κάθε άλλη δεκαετία, ωστόσο παραμένει επιφανειακή η ενασχόλησή τους με το συγκεκριμένο θέμα. Η Αμερική συνεχίζει να ξεπροβάλλει ως επίγειος παράδεισος καταναλωτικής ευδαιμονίας. Αντίθετα, η Γερμανία γίνεται χώρα που υποδέχεται ως εργάτες φτωχούς, ερωτευμένους, εγκαταλειμμένες μάνες και ανάπηρους πολέμου. Χαρακτηριστικές ταινίες που αναφέρονται στη μετανάστευση στη Γερμανία είναι οι «Είναι σκληρός ο χωρισμός» του Κώστα Στράντζαλη (1963), «Φεύγω με πίκρα στα Ξένα» του Ερρίκου Θαλασσινού (1964), «Ο χωρισμός» του Ηλία Μαχαίρα (1965) και «Οι εχθροί» του Ντίνου Δημόπουλου (1965). Ωστόσο, όπως σημειώνει η συγγραφέας Χρυσάνθη Σωτηροπούλου στο βιβλίο της «Η διασπορά στον ελληνικό κινηματογράφο» («Θεμέλιο», Αθήνα, 1995), «η διερεύνηση των αιτιών που οδηγούν στη διασπορά είναι ανύπαρκτη και πολλές φορές γελοία. Τόσο η μεγαλοποίηση των καταστάσεων, όσο και η απλοϊκότητα της αντιμετώπισης στερούν κάθε δυνατότητα ορθολογικής ανάλυσης των στοιχείων που απαρτίζουν την ουσία του προβλήματος. Η ουσία αποσιωπάται και η διασπορά δεν είναι παρά άλλοθι για τη μελοδραματοποίηση των ήδη φορτισμένων καταστάσεων».

Η κατάσταση φαίνεται να αλλάζει από το 1965, οπότε κάνουν την εμφάνισή τους ντοκιμαντέρ μικρού μήκους, που αναζητούν τα αίτια και τις συνέπειες του φαινομένου της διασποράς. Το 1966 κυκλοφορούν οι ταινίες μικρού μήκους «Ο Στέφανος πάει στη Γερμανία», του Ερμή Βελλόπουλου και «750.000» του Αλέξη Γρίβα. Στην πρώτη, που ήταν παραγωγή του υπουργείου Εσωτερικών της Βεσφαλίας, αναλύεται το μεταναστευτικό ρεύμα από τις καπινοπαραγωγικές περιοχές της Ελλάδας προς τη Γερμανία. Η δεύτερη αναφέρεται στους Έλληνες εργάτες στις βιομηχανίες της Ευρώπης (δίνοντας βαρύτητα στην περιοχή της Γαλλίας), αλλά δεν προβλήθηκε στην Ελλάδα, καθώς απαγορεύτηκε από τη λογοκρισία.

«Το ντοκιμαντέρ ως κινηματογραφική αναπαράσταση που δίνει την (ψευδ)αίσθηση πιστότερης αναπαραγωγής της πραγματικότητας, υπήρξε το όχημα για τη μετακίνηση των αφηγήσεων για τη μετανάστευση από αυτόν που μένει, σε αυτόν που φεύγει. Έτσι, από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 μέχρι και το τέλος του 1970 είναι οι Έλληνες μετανάστες που πλέον κινηματογραφείται ή περιγράφεται με άλλους τρόπους στον Ξένο τόπο, στο χώρο εργασίας, στο χώρο διασκέδασης, στο χώρο όπου καλείται να ζει, χωρίς να παρεμβαίνουν οι φαντασίες και οι προσδοκίες των άλλων», σημειώνουν οι

Αθηνά Καρτάλου, Αφροδίτη Νικολαΐδου και Θάνας Αναστόπουλος, επιμελητές της έκδοσης του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης «Σε Ξένο τόπο: 50 χρόνια μετανάστευσης στον ελληνικό κινηματογράφο» («Αιγόκερως, Αθήνα, 2006).

Το 1970 ο Θεόδωρος Αγγελόπουλος δημιουργεί την ταινία «Αναπαράσταση», ο ήρωας της οποίας επιστρέφει από τη Γερμανία και συναντά την αδυναμία αναγνώρισής του από το ίδιο του το παιδί. Ο δημιουργός εισάγει τη λογική του ντοκιμαντέρ στον κορμό της μυθοπλασίας.

Και τη δεκαετία αυτή του '70 οι περισσότερες ταινίες εμφανίζουν μια συνέχεια της μαζικής παραγωγής με θέματα που ελκύουν το ευρύ κοινό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο «Τσαρλατάνος» του Ερρίκου Θαλασσινού (1973), όπου ο φτωχός μετανάστης της Γερμανίας, Θανάσης Βέγγος, κάνει όλες του τις οικονομίες και επιστρέφει στην Ελλάδα. Την ίδια χρονιά κυκλοφορεί η σπονδυλωτή ταινία μικρού μήκους «Ακρόπολις Εξπρές» του Θεόδωρου Καλομοιράκη, που παρακολουθεί με χιουμοριστικό τρόπο τις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους ταξιδιώτες του θρυλικού τρένου που μετέφερε τους μετανάστες από την Ελλάδα στη Γερμανία.

Το 1974 ο Γιώργος Καρυπίδης παρουσιάζει δύο ταινίες

σμού του ενδιαφέροντος του κοινού για το συγκεκριμένο θέμα. Στα φιλμ αναδεικνύεται συχνότερα το θέμα της επιστροφής και της παλιννόστησης. Για παράδειγμα, ο Βαγγέλης Σερντάρης εξετάζει μέσα από την ταινία του «Θερμική κίπιο» (1985) την προσπάθεια ενός νέου επιστήμονα να ενταχθεί στην Αθήνα, μετά τη μακρόχρονη απουσία του στη Γερμανία.

Αρκετά χρόνια αργότερα, το 2000, ο Κώστας Μαχαίρας στην ταινία του «Ο Γιώργος από τη Χαϊδελβέργη» περιγράφει την παλιννόστηση του Γιώργου Κοζομπόλη, του ήρωα της ταινίας του Ξανθόπουλου «Ο Γιώργος από τα Σωτηριάνικα». Στη νεότερη αυτή ταινία ο ήρωας εξιστορεί τις δυσκολίες προσαρμογής στο γενέθλιο τόπο του και τη νοσταλγία που νιώθει για κάθε μία από τις δύο πατρίδες του (Σωτηριάνικα και Χαϊδελβέργη), όταν βρίσκεται μακριά τους.

ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΙΑΣ

Τα τραγούδια αποτύπωσαν γλαφυρά τις σκέψεις και τα συναισθήματα των Ελλήνων μεταναστών, που άφησαν πίσω την πατρίδα τους αναζητώντας μια καλύτερη τύχη στο εξωτερικό. Σημαντικά τραγούδια για την Ξενιτιά τραγούδησαν, μεταξύ άλλων, ο Βασίλης Τσιτσάνης, ο Στράτος Διονυσίου, ο Γρηγόρης Μπιθικώτσης και η Πόλυ Πάνου. Σε αυτούς συγκαταλέγεται και ο μουσικός και ερμηνευτής Γιώργος Κατσαρός (Θεολογίτης), ο οποίος ως μετανάστης και ο ίδιος, περιέγραψε την πορεία του Ελληνισμού στην Αμερική και όχι μόνο.

Ωστόσο, ο σημαντικότερος μουσικός εκφραστής των δυσκολιών που αντιμετώπισαν οι Έλληνες στο εξωτερικό ήταν και παραμένει ο Στέλιος Καζαντζίδης, ο οποίος ερμήνευσε πολυάριθμα τραγούδια για την Ξενιτιά. «Φεύγουν οι μετανάστες», «Φεύγω με πίκρα στα Ξένα», «Μέσα στο τραίνο Γερμανίας- Αθηνών», «Πικρό σαν δηλητήριο είναι το διαβατήριο», «Το ψωμί της Ξενιτιάς», «Στις φάμπρικες της Γερμανίας», «Ανάθεμά σε Ξενιτιά», «Στις φάμπρικες της Ξενιτιάς» και «Φεύγει το καράβι». Οι παραπάνω είναι μερικοί μόνο από τους τίτλους των τραγουδιών που «σφράγισε» με τη φωνή του ο Στέλιος Καζαντζίδης. Σε αρκετές περιπτώσεις τα τραγούδια έγραψε μόνος του, ενώ σε άλλες συνεργάστηκε με σημαντικούς δημιουργούς, όπως ο Μίκης Θεοδωράκης, ο Χρήστος Κολοκοτρώνης, ο Κώστας Βίρβος, ο Απόστολος Καλδάρας, ο Μανώλης Χιώτης και ο Θεόδωρος Δερβενιώτης.

Μπορεί η φωνή του Στέλιου Καζαντζίδη να συνδέθηκε όσο καμία άλλη με τον πόνο των μεταναστών, ωστόσο σε επίπεδο δισκογραφίας το άλμπουμ που «πρωταγωνίστησε» στις δισκοθήκες των Ελλήνων της διασποράς είναι οι «Μετανάστες» του Γιάννη Μαρκόπουλου, σε στίχους Γιώργου Σκούρτη και ερμηνεία της Βίκυς Μοσχολιού και του Λάκη Χαλκιά. Στο δίσκο αυτό ο Λάκης Χαλκιάς ερμήνευσε μοναδικά τα τραγούδια «Φάμπρικα», «Μπαλάντα του μετανάστη», «Ο Ρόκο και οι άλλοι» και «Εδώ στην Ξένη χώρα», ενώ η Βίκυ Μοσχολιού άφησε εποχή με την ερμηνεία της στα «Οκτώ χωριάτες», «Μιλώ για τα παιδιά μου», «Η Αντάρα, το Λενάκι κι η Ρηνιώ», «Κλείσε την πόρτα» και «Μη μου μιλήσεις πάλι για ταξίδια».

Η συνεργασία του Λάκη Χαλκιά με τον Γιάννη Μαρκόπουλο ξεκίνησε το 1973, οπότε ο πρώτος ερμήνευσε το μελοποιημένο από το συνθέτη ποίημα του Γιώργου Σεφέρη «Ο γυρισμός του Ξενιτεμένου». Ωστόσο, η σχέση του Λάκη Χαλκιά με τα τραγούδια της Ξενιτιάς είχε αναπτυχθεί δέκα χρόνια νωρίτερα, το 1963, οπότε συνεργάστηκε με τους Κώστα Βίρβο- Θεόδωρο Δερβενιώτη στο δίσκο «Όπου γης και πατρίς».

ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟΤΥΠΩΣΑΝ ΓΛΑΦΥΡΑ ΤΙΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ, ΠΟΥ ΑΦΗΣΑΝ ΠΙΣΩ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΟΥΣ ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΜΙΑ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΤΥΧΗ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

μικρού μήκους, σε παραγωγή της Γερμανικής τηλεόρασης του Βερολίνου. Σπουδαστής και ο ίδιος στη Γερμανία έζησε από κοντά τα προβλήματα των Ελλήνων μεταναστών. Η πρώτη ταινία του με τίτλο «Παράσταση Καραγκιόζη» αναφέρεται σε μια παράσταση που ανέβασαν Έλληνες φοιτητές στο Βερολίνο. Στην ταινία θίγονται πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι μετανάστες. Η δεύτερη, «Αφήγηση του Βαγγέλη», αφορά σε προβληματισμούς για την αντιμετώπιση της μειονότητας από τη χώρα υποδοχής. Η ταινία ενόχλησε τους παραγωγούς της που απαγόρευσαν την προβολή της στην τηλεόραση.

Ένα χρόνο μετά ο Γιώργος Καρυπίδης σκηνοθετεί μια ακόμα μικρού μήκους ταινία («Τελευταίος σταθμός Κρόιτμπεργκ») με θέμα τους Έλληνες της Γερμανίας. Ο σκηνοθέτης παρουσιάζει τους όρους διαβίωσης των Ελλήνων (αλλά και Τούρκων, Ιταλών και Γιουγκοσλάβων) εργατών, τους χώρους που κατοικούν, τις συνθήκες εργασίας τους και τη γενικότερη αντιμετώπισή τους τόσο στη χώρα όπου ζουν όσο και στη χώρα από την οποία προέρχονται. Η ταινία απέσπασε το δεύτερο βραβείο στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης.

Από το 1980 και μετά παρατηρείται μείωση του αριθμού των ταινιών με αναφορά στη διασπορά, εξαιτίας του κορε-